

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2013

Radka Kohoutová

Univerzita Pardubice

Filozofická fakulta

Vývoj České správy sociálního zabezpečení a její péče o dokumenty
od 20. století do současnosti

Radka Kohoutová

Bakalářská práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Radka Kohoutová**
Osobní číslo: **H10416**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Spisová a archivní služba**
Název tématu: **Vývoj České správy sociálního zabezpečení a její péče o dokumenty od 20. století do současnosti**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce bude shrnutí vývoje ČSSZ od 20. let minulého století se zvláštním zřetelem na péči o dokumenty, které vznikají z její činnosti. Pozornost práce bude zaměřena zejména na činnost ústředí v Praze.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Deyl, Zdeněk. Sociální vývoj Československa 1918-38, Academia, Praha 1985.

Tomeš, Igor. Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost, Sociopress, Praha

2001. Zákon č. 582/1991 Sb. o organizaci a provádění sociálního zabezpečení

Zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Helena Pochobradská

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2013**

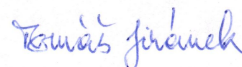

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta jako licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 21. 11. 2013

Kohoutová Radka

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé práce Mgr. Heleně Pochobradské, Ph.D., za poskytnuté rady a připomínky. Dále bych také chtěla poděkovat rodině za jejich trpělivost a podporu.

ANOTACE

Práce je věnována České správě sociálního zabezpečení (dále jen ČSSZ). Konkrétně jejímu historickému vývoji od 20. století do současnosti a její péči o dokumenty. První část popisuje obecně sociální zabezpečení a charakterizuje ČSSZ. Druhá část práce je detailněji zaměřena na vývoj ČSSZ. V poslední části práce je vylíčen spisový a skartační řád ČSSZ, spisová služba OSSZ Hradec Králové a následně jsou tyto dvě kapitoly zhodnoceny.

KLÍČOVÁ SLOVA

vývoj ČSSZ, péče o dokumenty, sociální zabezpečení, činnost ČSSZ

TITLE

Development of the Czech social security administration and its care of documents since 20th century until now

ANNOTATION

The bachelor thesis deals with the Czech Social Security Administration issue (hereinafter referred to as CSSA). The main focus is the organizational history from 20th century until now. The other essential focus includes the documents handling. The first part of the thesis describes social security system in general and CSSA characteristics. The following part deals with the history and documents handling from the deeper point of view. The final part of coursework describes the record keeping and discarding bureau of CSSA, record management of the District Social Security Administration Hradec Králové (hereinafter referred to as DSSA) and finally these chapters are evaluated.

KEYWORDS

CSSA Development, Care of Documents, Social Security, CSSA activities

SEZNAM ZKRATEK

ČNR – Česká národní rada

ČSSZ – Česká správa sociálního zabezpečení

DP ČSSZ – Detašovaná pracoviště České správy sociálního zabezpečení

ESS – Elektronická spisová služba

EU – Evropská unie

IKP – Individuální konto pojištěnce

ISŘS – Integrovaný systém řízení a správy

KSSZ – Krajské správy sociálního zabezpečení

MSSZ – Městská správa sociálního zabezpečení

OSSZ – Okresní správa sociálního zabezpečení

OSVČ – Osoba samostatně výdělečně činná

PSSZ – Pražská správa sociálního zabezpečení

SÚDZ – Státní úřad důchodového zabezpečení

SÚSZ – Státní úřad sociálního zabezpečení

ÚP – Územní pracoviště

VREP – veřejné rozhraní elektronického podání

VZP – Všeobecná zdravotní pojišťovna

Obsah

Úvod	10
1 Úvod do práva sociálního zabezpečení.....	12
1.1 Historie pojmu sociálního zabezpečení.....	12
1.2 Obsah sociálního zabezpečení	12
1.3 Sociální pojištění.....	13
1.4 Sociální zaopatření.....	14
1.5 Sociální péče (pomoc).....	15
1.6 Cíle sociálního zabezpečení.....	15
1.7 Právo na sociální zabezpečení	16
2 Obecná charakteristika ČSSZ	17
2.1 Vznik a právní postavení ČSSZ.....	17
2.2 Organizační struktura a hlavní úkoly ČSSZ.....	18
3 Historie České správy sociálního zabezpečení.....	20
3.1 První kroky z historie	20
3.2 Druhá polovina 18. století (Počátky a vývoj sociálního zabezpečení v rakouské monarchii)	20
3.3 Konec 19. století (Taafeho zákony)	21
3.4 Počátky 20. století.....	22
3.5 Období do roku 1848	24
3.6 Padesátá a šedesátá léta 20. století (Opuštění středoevropských tradic sociálního pojištění a nastolení sovětského modelu zabezpečení).....	25
3.7 Devadesátá léta 20. století (Návrat k sociálnímu pojištění)	26
3.8 Vývoj po roce 2000.....	29
3.8.1 Nové impulzy rozvoje (rok 2000).....	30
3.8.2 Digitální revoluce (rok 2001).....	30
3.8.3 Záchrana povodněmi poškozených dokumentů (rok 2002).....	31
3.8.4 Integrovaný systém pro řízení a správu (rok 2003).....	31
3.8.5 Vstup České republiky do Evropské unie (rok 2004)	32
3.8.6 Reforma Organizačního uspořádání a zkvalitnění služeb pro klienty (rok 2005)	33
3.8.7 Soudobá ČSSZ	35
4 ČSSZ a její péče o dokumenty	35
4.1 Podle spisového řádu ČSSZ	35
4.1.1 Příjem dokumentů	37
4.1.2 Označování dokumentů	38
4.1.3 Evidence dokumentů	38
4.1.4 Tvorba spisu.....	40
4.1.5 Rozdělování a oběh dokumentů.....	40
4.1.6 Vyřizování dokumentů	41
4.1.7 Podepisování dokumentů.....	42
4.1.8 Odesílání dokumentů.....	42
4.1.9 Ukládání dokumentů	43
4.1.10 Zápůjčky dokumentů uložených ve spisovnách.....	45
4.1.11 Spisová služba ve zvláštních případech.....	46
4.1.12 Skartační řízení a všechny jeho náležitosti.....	48
4.2 Výkon spisové služby na konkrétním příkladu OSSZ Hradec Králové.....	53

Závěr	62
Resumé	65
Použité prameny a literatura.....	68
Přílohy.....	71

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je Vývoj České správy sociálního zabezpečení a její péče o dokumenty od 20. století do současnosti. Ve své práci se věnuji historickému vývoji České správy, který je velice pestrý a obsáhlý, dále se také zaměřuji na péči o dokumenty, kterou popisují prostřednictvím ústředního spisového řádu a pro lepší přehled a představu jsem do své práce zasadila i popis stavu péče o dokumenty konkrétního pracoviště České správy sociálního zabezpečení.

V první části práce se zabývám sociálním zabezpečením jako obecným pojmem, jeho historií, obsahem sociálního zabezpečení, jaké má cíle, kdo má na něj právo a to hlavně pro přiblížení celé této problematiky. Do této části práce zahrnuji ještě jednu kapitolu, která už přímo charakterizuje ČSSZ.

Druhá část práce popisuje historii České správy sociálního zabezpečení. I když je má práce zaměřena na historii ČSSZ od 20. století, začlenila jsem do této kapitoly i starší zmínky, tedy její úplné počátky, které sahají až do 18. století, jelikož je tato historická část důležitou součástí celého vývoje ČSSZ.

Poslední část mé práce se zaměřuje na péči o dokumenty, kterou vystihuji, jak jsem již zmínila, na základě ústředního spisového řádu a následně rozebírám stav péče o dokumenty pracoviště OSSZ v Hradci Králové. S tímto pracovištěm jsem v kontaktu díky praxi ve spisovně, kterou jsem na tomto pracoviště absolvovala, a proto jsou zde pro mě potřebné informace daleko dostupnější než na jiných pracovištích. Na základě praxe ve spisovně na daném pracovišti, jsem se rozhodla pro toto téma mojí bakalářské práce, jelikož mě velice zaujala ČSSZ jako instituce a chtěla jsem se dozvědět více o její činnosti a celkové péči o dokumenty občanů České republiky.

Cílem mé práce je osvětlit již tak důležitou činnost České správy sociálního zabezpečení, přiblížit její rozmanitou historii, která se vyvíjela velice zajímavým způsobem a nakonec zhodnotit péči o dokumentu nejen na základě stanoveného spisového řádu, ale i popsáním stavu péče o dokumenty konkrétního pracoviště ČSSZ.

Každý člověk žijící v České republice se bude jednou obracet na tento finančně správní institut a není od věci být informovaný o tom, jaké možnosti nám může Česká správa sociálního zabezpečení nabídnout.

Nyní bych se zaměřila na literaturu, kterou jsem ve své práci použila. K přiblížení problematiky sociálního zabezpečení jsem čerpala především z knihy Viléma Kahouna a

kolektivu s názvem *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*,¹ která se soustředí na hlavní vybrané problémy sociálního zabezpečení a jejím cílem je charakterizovat tyto problémy v souladu s platnou právní úpravou. K doplnění informací výše uvedeného tématu mi posloužila publikace od Igora Tomeše s názvem *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*.² Při obecné charakteristice ČSSZ jsem vycházela z platné legislativy ČSSZ a internetových stránek ČSSZ.

Další kapitola již pojednává o historii ČSSZ. Zde jsem uplatnila publikace přímo od ČSSZ, a to konkrétně brožury s názvem *15 let České správy sociálního zabezpečení 1990-2005*³ a *80 let sociálního pojištění*.⁴ Uvedené brožury mi z velké části ulehčili práci, jelikož obsahují přehledné zpracování celé historie ČSSZ. Historie ČSSZ zaujímá velké množství zákonů a novel, z tohoto důvodu jsem musela využít i legislativu ČSSZ. Z příčiny absence některých zákonů ČSSZ, uvádím jako zdroj uvedené brožury, v kterých se zákony nacházejí.

V poslední kapitole, která se zabývá péčí o dokumenty podle spisového řádu a spisovou službou OSSZ Hradec Králové, jsem využila vnitřní směrnici ČSSZ, a to konkrétně spisový řád ČSSZ z roku 2013.⁵ Ke kapitole o spisové službě OSSZ Hradec Králové, jsem využila nabídky rozhovoru se zaměstnancem pracoviště ČSSZ v Hradci Králové, který mi byl dostatečný pro vytvoření vlastního úsudku o spisové službě daného pracoviště i celé ČSSZ. Mezery v údajích o spisové službě daného pracoviště jsem dohledala v ústředním spisovém řádu ČSSZ.

Některé informace jsem také čerpala z časopisu *Národní pojištění*, který vydává ČSSZ. Vychází každý měsíc a informuje o novinkách v oblasti sociálního zabezpečení a přední odborníci v něm odpovídají čtenářům na jejich dotazy.

¹ KAHOUN, Vilém a kolektiv. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7378-346-2.

² TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha, 2001. ISBN 80-86484-00-9.

³ ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. *15 let České správy sociálního zabezpečení 1990-2005*. Brožura ČSSZ, 2005.

⁴ ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. *80 let sociálního pojištění*. Brožura ČSSZ, 2004.

⁵ *Spisový řád České správy sociálního zabezpečení*. Praha, 2013. č. j. 23-1324-14.8.2013/2251.

1 Úvod do práva sociálního zabezpečení

1.1 Historie pojmu sociálního zabezpečení

Tento pojem, který byl nejspíše převzat z ruštiny, vznikl až ve 20. století, ale jehož někdejší historickým předchůdcem byla chudinská péče. V dřívějších dobách se o péči chudých zabývaly hlavně církve, obce, spolky a svobodná města. Pojem sociální zabezpečení poprvé použil generál Simon Bolívar y Ponte při uskutečňování reformy v Mexiku v 1. polovině 19. století.

Sociální zabezpečení je součástí sociální politiky státu, kterou lze definovat jako soustavné a cílevědomé úsilí o změnu nebo udržení a fungování svého sociálního systému.

Vývoj tohoto pojmu byl významně ovlivněn teorií sociálního státu, který je znám pod anglickým označením social welfare state, do češtiny překládány jako „stát sociálního blahobytu“. V 1. polovině 20. století lord John Maynard Keynes položil ekonomické základy social welfare (sociální péče), na něhož v průběhu druhé světové války i po ní navázala řada dalších ekonomů jako například sir William Beveridge, který v roce 1942 ukázal světu svůj pokrokový model národního pojištění, které bylo přijato i československým zákonodárstvím v podobě zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění.

Zásady social welfare state se zpravidla uskutečňují prostřednictvím sociálního a zdravotního pojištění, státními podporami a sociální pomocí občanů. Nesou v sobě jak zabezpečení dávkami peněžními a věcnými, tak službami, které spočívají ve:

- státním donucení subjektů ke konání (povinné pojištění),
- vlastní činnosti státu (pomoc, služba či podpora),
- státní podpoře činnosti jiných subjektů.⁶

1.2 Obsah sociálního zabezpečení

Poprvé jej vymezila úmluva Mezinárodní organizace práce č. 102 z roku 1952. Sociální zabezpečení je poskytováno lidem v těchto případech:

- nemoc,
- nezaměstnanost;
- zdravotní poškození a invalidita;
- pracovní úraz a nemoc z povolání;
- stáří;
- těhotenství a mateřství;

⁶ KAHOUN, Vilém a kolektiv. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Praha, 2009. s. 25. ISBN 978-80-7378-346-2.

- rodičovství;
- úmrtí živitele.

Řešení těchto sociálních událostí představují nástroje, k nimž zejména patří:

- sociální pojištění,
- sociální zaopatření,
- sociální pomoc,
- sociální služby.⁷

1.3 Sociální pojištění

*„Sociální pojištění je povinný finanční systém, kterým se člověk sám (nebo někdo jiný jej) povinně zajišťuje pro případ budoucí sociální události tak, že odkládá část své osobní spotřeby.“*⁸ Existují také doplňky sociálního pojištění, jimiž mohou být sociální fondy, které mají povinnou nebo dobrovolnou povahu a díky těmto fondům se tak doplňuje povinné sociální pojištění o nové nebo vyšší dávky za podpory státu, např. daňovými úlevami.

Poprvé byl tento pojem použit v Německu v osmdesátých letech dvacátého století, ještě před první světovou válkou se v anglosaské literatuře používal pojem průmyslové pojištění. Díky úmluvám Mezinárodní organizace práce o sociálním pojištění z dvacátých let se po první světové válce v Evropě rozšířil pojem sociální pojištění. Za druhé světové války se začal v Anglii používat pojem národní pojištění, které tak označovalo sociální pojištění se všeobecnou platností a osobním rozsahem zahrnující prakticky všechny občany. Tento pojem se dostal do České republiky v roce 1948 a označoval reformované sociální pojištění, které bylo univerzálním a komplexním systémem.

Sociální pojištění se dělí na devět základních systémů podle mezinárodní klasifikace a jsou řazeny podle pořadí vzniku:

- *„úrazové pojištění,*
- *nemocenské pojištění,*
- *zdravotní pojištění,*
- *pojištění v mateřství,*
- *pojištění ve stáří,*
- *pojištění invalidity,*

⁷ KAHOUN, Vilém a kolektiv. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Praha, 2009. s. 26-27. ISBN 978-80-7378-346-2.

⁸ KAHOUN, Vilém a kolektiv. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Praha, 2009. s. 27. ISBN 978-80-7378-346-2.

- *pojištění pozůstalých,*
- *pojištění v nezaměstnanosti,*
- *rodinné přídavky.*⁹

Mezi dlouhodobá sociální pojištění řadíme důchodové pojištění, penzijní pojištění ve stáří, pojištění invalidity a při ztrátě živitele a za krátkodobé sociální pojištění se považuje pojištění v nemoci, mateřství a nezaměstnanost.

V některých evropských zemích se v rámci sociálního pojištění provozují další činnosti jako například povinné pojištění dovolené na zotavenou v Belgii nebo kdysi dávno povinné pojištění proti bouřím a krupobití pro zemědělce v Řecku.

*„Sociální pojištění je v současném světě nejrozšířenější institucionální forma, protože je to systém, který nutí občany, aby se pro budoucnost postarali sami o sebe a své rodiny na úkor odložené osobní spotřeby, nikoliv na úkor veřejných daní.“*¹⁰

1.4 Sociální zaopatření

Sociálním zaopatřením se rozumí poskytování peněžitých dávek v případech definovaných zákonem nebo smlouvou. S touto formou se setkáváme již v antických státech, kde vojenští veteráni za své služby získávali půdu nebo otroka.¹¹ Přímo v Babylonii dostávali vojáci vojenský příděl poskytovaný pozůstalým. Jako odměnu získávali plebejští úředníci po skončení své věrné služby v Římě státní příděl nebo rentu ze statku.

Na naše území se státní penze dostala v polovině 18. století, kdy se stala odměnou pro nešlechtické úředníky, které povolala Marie Terezie po prohraných válkách s Pruskem, aby modernizovali státní správu.¹²

V současné době se v České republice sociální zaopatření uplatňuje v podobě systému státní sociální podpory. Tento systém byl zaveden zákonem č. 117/1995 Sb. jako zcela nový systém od roku 1996. Samozřejmostí je pro státní sociální podporu, že nárok na dávku vzniká splněním zákonných podmínek, mezi které nepatří povinnost přispívat předtím po určitou dobu do systému, například ve formě pojistného, což je příznačné pro sociální pojištění.¹³

⁹ TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha, 2001. s. 25-26. ISBN 80-86484-00-9.

¹⁰ Tamtéž, s. 25-26.

¹¹ KAHOUN, Vilém a kolektiv. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Praha, 2009. s. 28. ISBN 978-80-7378-346-2.

¹² TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha, 2001. s. 27. ISBN 80-86484-00-9

¹³ KAHOUN, Vilém a kolektiv. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Praha, 2009. s. 28. ISBN 978-80-7378-346-2.

1.5 Sociální péče (pomoc)

Sociální péče byla v dřívějších dobách nahrazena chudinskou péčí či podporou. Je to jedna z nejstarších forem přerozdělování, skrze ni stát pomáhá těm, kteří to prokazatelně potřebují.¹⁴

V dnešní době se častěji používá pojem sociální pomoc, jelikož lépe zachycuje podstatu a účel systému. Tento systém tvoří tzv. záchrannou sociální síť, jejímž úkolem je zmapovat osoby, které se ocitly v určité těžké životní situaci a nedokážou si s touto situací sami poradit, ani s pomocí své rodiny. Takový lidé nemají nárok na pomoc ze systémů sociálního pojištění, respektive státní sociální podpory, jelikož nesplňují stanovené podmínky nebo je takový nárok nepostačující.

Sociální pomoc se zaměřuje zejména na osoby, jejichž životní potřeby nejsou dostatečně zajištěny příjmy z pracovní činnosti, dávkami důchodového nebo nemocenského pojištění, případně jinými příjmy. Dále se vztahuje na osoby zdravotně postižené a staré osoby, závislé na pomoci jiné fyzické osoby. Do této skupiny mohou spadat i osoby dlouhodobě nezaměstnané, staří lidé, nízkopříjmové rodiny, rozvrácené rodiny, osoby v krizi, neboli závislé na alkoholu či drogách, bezdomovci, utečenci apod.

Dávky sociální péče se poskytují v různých formách, buď ve formě jednorázové i opakující se, peněžité či věcné nebo prostřednictvím sociálních služeb.

Sociální služby se poskytují osobám, které nejsou schopné postarat se sami o sebe a svou domácnost. Mezi historicky nejstarší formy sociálních služeb patří tzv. boží domy ve Francii. V Německu a Rakousku se stavěly špitály a v Anglii se nazývaly tato zařízení pro sociálně slabé domy chudých.

S účinností od 1. ledna 2007 získaly sociální služby novou právní úpravu, která zahrnuje novou koncepci, organizaci, rozdělení sociálních služeb, a která rovněž dovolila zapojení většího počtu soukromých subjektů do procesu poskytování sociálních služeb.

1.6 Cíle sociálního zabezpečení

„K základním cílům soudobého sociálního zabezpečení patří:

- *regulace odpovědnosti osob za jejich budoucnost (povinné pojistné systémy),*
- *stanovení míry a forem sociální solidarity (povinný či dobrovolný transfer prostředku skrze daňovou soustavu nebo sponzorováním),*

¹⁴ TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha, 2001. s. 27. ISBN 80-86484-00-9.

- *prosazování a ochrana sociálních práv, obsažených především v člancích 22 až 25 Všeobecné deklarace lidských práv.*“

„Při regulaci odpovědnosti jedince za jeho budoucnost se vychází z principu subsidiarity, který vyjadřuje myšlenku, že každý v první řadě odpovídá sám za sebe (za svou obživu, bydlení, sporeni na stáří apod.), je-li toho samozřejmě schopen, s ohledem na svůj věk či zdravotní stav.“¹⁵ Pokud se osoba dostane do tíživé situace a není sama schopna tuto událost řešit, měla by jako první pomoc zakročit rodina a teprve v poslední řadě by měl pomáhat stát. Ale díky rozdílné lidské povaze, není možné se spoléhat na zodpovědné chování všech jedinců, proto stát stanovil autoritativně obligatorní míru odpovědnosti každého za svou bližší (nemoc, úraz) či vzdálenější (stáří) budoucnost. Například osobám pracujícím byla legislativně uložena povinnost odložit část své aktuální výplaty, ve formě povinného odvodu části výdělků na sociální a zdravotní pojištění.

Mimo stanovení minimální míry odpovědnosti člověka za jeho život a budoucnost je také nezbytně důležité vytyčit i povinnou míru solidarity, jelikož každý člověk není ochoten být solidární. Systém sociálního zabezpečení by nemohl bez solidarity fungovat, neboť příjmy plynoucí z filantropie a dobrovolného dárcovství by nevytvářely dostatek finančních prostředků na pokrytí všech zákonných nároků.

1.7 Právo na sociální zabezpečení

Právo na sociální zabezpečení vzniklo ve 20. století a bylo považováno za velkou vymoženost. Stát je povinen naplnit a zajistit prostřednictvím ekonomického, sociálního a kulturního práva důstojný a svobodný rozvoj osobnosti jedince. Toto právo vycházelo z myšlenky, že je nutné donutit občany postarat se sami o sebe v době, kdy jsou práce schopné prostřednictvím odložené části výdělků, a tím tak omezit sociální solidaritu jen na jedince, kteří se tímto způsobem nemohou o sebe starat.

„Toto právo je podrobně rozvedeno v úmluvách Mezinárodní organizace práce. Základními úmluvami jsou:

- *Úmluva č. 102 o sociálním zabezpečení (minimální standardy), 1952,*
- *Úmluva č. 118 o rovnosti zacházení (sociální zabezpečení), 1962.*“

¹⁵ KAHOUN, Vilém a kolektiv. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Praha, 2009. s. 26. ISBN 978-80-7378-346-2.

„Pro jednotlivá odvětví sociálního zabezpečení byly pak vypracovány zvláštní úmluvy v oblasti:

- zdravotní péče a nemocenského pojištění – Úmluvy č. 24, č. 25 (1927) a č. 130 (1969),
- starobního, invalidního a pozůstalostního pojištění (zabezpečení) – Úmluvy č. 35 až č. 40 (1933), č. 48 (1935), č. 128 a č. 138 (1967),
- úrazové odškodnění a pojištění – Úmluvy č. 12 (1921), č. 17 až č. 19 (1925), č. 42 (1932), č. 121 (1964),
- pojištění v nezaměstnanosti – Úmluva č. 44 (1934),
- mateřských a rodinných dávek – Úmluvy č. 3 (1919) a č. 103 (1952).¹⁶

2 Obecná charakteristika ČSSZ

2.1 Vznik a právní postavení ČSSZ

„Česká správa sociálního zabezpečení byla ustanovena dnem 1. září 1990 na základě zákona č. 210/1990 Sb., o změnách v působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení a o změně zákona č. 120/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.“ Dále je podle zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a podle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů definována jako:

- „orgán sociálního zabezpečení, který provádí důchodové pojištění,
- orgán nemocenského pojištění,
- organizační složka státu, na niž se vztahují povinnosti a oprávnění, které zvláštní právní předpisy obecně ukládají, resp. zakládají pro správní úřady nebo orgány státní správy.“¹⁷

ČSSZ vznikla prakticky sloučením Úřadu důchodového zabezpečení v Praze, České správy nemocenského pojištění a Správy nemocenského pojištění Svazu českých a moravských výrobních družstev.¹⁸ Jako organizační složka státu má právo v rámci svojí působnosti nebo výkonu předmětu činnosti podle zvláštních právních předpisů jednat jménem

¹⁶ TOMEŠ, Igor. Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost. Praha, 2001. s. 106. ISBN 80-86484-00-9.

¹⁷ Statut České správy a sociální zabezpečení a okresních správ sociálního zabezpečení, č.j.:2011/15663-711, podle ustanovení § 3a odst. 4 zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění zákona č. 306/2008 Sb. s. 1-2.

¹⁸ Profil organizace. Cszs [online]. [cit. 2013-11-15]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/>.

státu. Mimo jiné je ČSSZ také účetní jednotkou a samostatnou rozpočtovou organizací podřízenou Ministerstvu práce a sociálních věcí. Ústředí ČSSZ sídlí v Praze.

2.2 Organizační struktura a hlavní úkoly ČSSZ

Organizační strukturu ČSSZ tvoří ústředí ČSSZ, regionální pracoviště ČSSZ, okresní správy sociálního zabezpečení (dále jen OSSZ), Pražská správa sociálního zabezpečení (dále jen PSSZ) a Městská správa sociálního zabezpečení (dále jen MSSZ) Brno a jejich územní pracoviště. Organizační jednotky a útvary ČSSZ mají své ředitele, územní pracoviště Pražské správy sociálního zabezpečení a Městské správy sociálního zabezpečení Brno své vedoucí.¹⁹

„Ústředí je centrální organizační jednotkou ČSSZ s působností v oblasti koncepční, metodické, řídicí a koordinační, kontrolní a přímého výkonu určených agend sociálního zabezpečení. Organizační útvary ústředí ČSSZ dále realizují hlavní podpůrné činnosti, které zajišťují fungování ústředí ČSSZ a v určených věcech celé ČSSZ jako instituce (strategie a plánování, finance, logistika, organizace a právní služby, všeobecná kontrola, lidské zdroje a personalistika, komplexní bezpečnost a služby v oblasti informačních a komunikačních technologií).“²⁰

„OSSZ jsou územní organizační jednotky ČSSZ, které se podílejí ve vymezených oblastech na realizaci sociálního pojištění v okruhu své působnosti. Ředitele OSSZ jmenuje a odvolává ústřední ředitel ČSSZ. OSSZ zajišťují informační servis pro klienty.“

Územní pracoviště PSSZ se zřizují v jednotlivých městských obvodech nebo městských částech Prahy. Místní působnost územního pracoviště PSSZ není vázána výhradně na územní obvod určité městské části. Každé územní pracoviště PSSZ vykonává působnost v rámci celého územního obvodu hlavního města Prahy. Vedoucího územního pracoviště PSSZ jmenuje a odvolává ústřední ředitel ČSSZ na návrh ředitele PSSZ.“

MSSZ Brno je územní organizační jednotka ČSSZ s působností na území města Brna. Místní příslušnost MSSZ Brno je shodná s celým územním obvodem města Brna. Ředitele a ostatní vedoucí zaměstnance MSSZ Brno jmenuje a odvolává ústřední ředitel ČSSZ. MSSZ Brno zajišťuje informační servis pro klienty.“²¹

ČSSZ jako orgán státní správy vykonává působnost v oblasti sociálního zabezpečení (důchodového pojištění a nemocenského pojištění) a lékařské posudkové služby. Kompetence

¹⁹ Organizační struktura. cssz [online]. [cit. 2013-11-16]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/>.

²⁰ Ústředí. cssz [online]. [cit. 2013-11-15]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/organizacni-struktura/ustredi.htm>.

²¹ Okresní správy sociálního zabezpečení. cssz [online]. [cit. 2013-11-15]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/organizacni-struktura/okresni-spravy-socialniho-zabezpeceni.htm>.

ČSSZ jsou upraveny zákonem České národní rady (dále jen ČNR) č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. Podle ustanovení § 5 odst. 1 tohoto zákona plní ČSSZ tyto úkoly:

- *„rozhoduje o dávkách důchodového pojištění, pokud není v uvedeném zákoně stanoveno, že o nich rozhoduje jiný orgán sociálního zabezpečení, a zařizuje výplaty těchto dávek,*
- *rozhoduje o povinnosti občana vrátit dávku důchodového pojištění poskytnutou neprávem nebo v nesprávné výši, pokud je o této dávce oprávněna rozhodovat,*
- *rozhoduje o povinnosti organizace nahradit neprávem vypláčené částky na dávce důchodového pojištění, pokud je o této dávce oprávněna rozhodovat,*
- *rozhoduje o odvoláních ve věcech, v nichž v prvním stupni rozhodla okresní správa sociálního zabezpečení,*
- *rozhoduje o odstranění tvrdostí, které by se vyskytly při provádění sociálního zabezpečení, pokud jí bylo v jednotlivých případech svěřeno,*
- *vybírá pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti podle zvláštního zákona,*
- *jedná před soudem v řízení o přezkoumání rozhodnutí ve věcech sociálního zabezpečení,*
- *plní úkoly při výplatě dávek sociálního zabezpečení do ciziny,*
- *řídí a kontroluje činnost okresních správ sociálního zabezpečení,*
- *dává souhlas ke změně pobytu práce neschopného občana při jeho odjezdu do ciziny,*
- *zajišťuje vydávání tiskopisů předepsaných podle zákon.*“²²

Kromě úkolů stanovených výše uvedeným zákonem ČSSZ kontroluje plnění povinností subjektů sociálního zabezpečení, posuzuje zdravotní stav a pracovní schopnost občanů pro účely sociálního zabezpečení, vede evidenci práce neschopných občanů a v určených případech provádí nemocenské pojištění.²³

²² Statut České správy a sociálního zabezpečení a okresních správ sociálního zabezpečení, č.j.:2011/15663-711, podle ustanovení § 3a odst. 4 zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění zákona č. 306/2008 Sb. s. 2-3.

²³ Profil organizace. cssz [online]. [cit. 2013-11-17]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/>.

3 Historie České správy sociálního zabezpečení

3.1 První kroky z historie

Moje práce se především zabývá historií od 20. století až do současnosti, ale bylo by na místě zmínit úplné počátky ČSSZ, které jsou opravdu hluboko zakořeněné. Ne jenom díky své významné historické hloubce je tato část důležitá, ale především je nedílnou součástí celého současného vývoje. Při zpracování této kapitoly o historii ČSSZ vycházím zejména ze dvou brožur vydaných ČSSZ v letech 2004 a 2005.²⁴

První zmínky z oblasti sociálního zabezpečení a sociální politiky nacházíme v různých formách chudinské péče vrchnostenské, církevní nebo domovské. V dřívějších dobách převládal názor, že péče o práce neschopné je věcí soukromou a církevní. Hlavní činností církve bylo poskytovat almužnu a přístřeší.

Z profesních skupin vycházel další způsob zajištění pro případ onemocnění nebo vředlečné neschopnosti, touto organizační skupinou byla již od raného středověku hornická bratrstva, která byla z principu své pracovní činnosti určitým postupem organizována. Horničtí zaměstnanci měli vždy poměrně svobodnější postavení, nežli ostatní skupiny pracovníků, které byly spoutány přísnými cechovními pravidly. Hornické povolání jednak souviselo s vytvářením finančních zdrojů panovníka a jednak na středověké poměry se v oblasti hornického podnikání nacházel velký počet pracovníků. Proto byly v tomto odvětví po celý středověk vydávány tzv. horní řády ze strany panovníka nebo soukromníků v hornictví. Od 19. století se součástí těchto řádů stalo i ustanovení zabývající se zabezpečením horníků, kteří utrpěli úraz, onemocněli nebo se zmítali v chudobě. Mezi další důležité aspekty středověké doby patřili řemeslné cechy a jejich vzájemností spolky a podpůrné pokladny. Tyto aspekty přinesly ideu solidarity a vzájemnosti.

3.2 Druhá polovina 18. století (Počátky a vývoj sociálního zabezpečení v rakouské monarchii)

Společnost v období feudalismu nijak nezasahovala do postavení práce neschopných lidí, pokud nešlo o mimořádnou situaci, která se týkala nebývalé koncentrace chudiny a její sociální bouře. Konec 18. století souvisel s průmyslovou revolucí, kdy společnost dosáhla určitého stupně vývoje a mimo jiné se zasloužila o pokrok a vývoj v oblasti sociálního pojištění. Díky tomu se také projevila důrazná potřeba organizovaně a hromadně zabezpečit

²⁴ ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. *15 let České správy sociálního zabezpečení 1990-2005*. Brožura ČSSZ, 2005.

ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. *80 let sociálního pojištění*. Brožura ČSSZ, 2004.

početné obyvatelstvo před sociálními událostmi, které ohrožují zdraví nebo schopnost výdělků za práci.

Dále bylo uzákoněno penzijní zaopatření státních a následně i jiných veřejných zaměstnanců. V rakouské monarchii byly v letech 1771 a 1781 vydány dva předpisy, tzv. penzijní normály. První předpis se týkal zakládajícího nároku na penze pro vdovy a sirotky po zaměstnancích, kteří sloužili věrně, a druhý předpis byl pro zaměstnance, kteří se nejméně po deseti letech dostatečné služby stali neschopnými práce.

3.3 Konec 19. století (Taafeho zákony)

Taafeho zákony se týkaly poměrně malého počtu obyvatel, a proto jsou tyto zákony povětšinou označovány za nedostatečné. Mezi nejlépe zabezpečené obyvatelstvo patřili státní úředníci, důstojníci, soudci později i deputátní zaměstnanci veřejnoprávních svazků (zemí, obcí, obchodních komor) a zaměstnanci některých státních podniků. V roce 1848 došlo k dalším dílčím úpravám, které dostaly horníky a železničáře mezi zabezpečené obyvatelstvo. Až koncem 19. století se v českých zemích objevily moderní formy sociálního zabezpečení, které vznikaly v kapitalistických podmínkách.

Tehdejší německá vláda, kterou vedl kancléř Otto von Bismarck, jednala o vývoji nemocenského pojištění a přistoupila jako první k provedení obecného a povinného dělnického úrazového pojištění a nemocenského pojištění. Tento krok se tak stal vzorem pro Rakousko-Uhersko, následně se toto prohlášení stalo součástí trůnní řeči ze 17. listopadu 1881 a zákon byl přijat v roce 1883 říšským sněmem.

Po projednávání říšsko-německých zákonů o nemocenském pojištění se vláda hraběte Taafeho rozhodla podat říšské radě v Rakousku-Uhersku návrhy zákonů. V roce 1883 se nejdříve jednalo o návrhu zákona o úrazovém pojištění dělnickém a až v roce 1885 přišel na řadu zákon o nemocenském pojištění. Několik let se návrhy projednávaly v parlamentu a v častém intervalu se měnily. K nabytí účinnosti zákona o nemocenském pojištění č. 33 došlo až 1. srpna 1889. Zákon č. 33/1889 byl v rakouské monarchii první obecně pojatou a povinnou úpravou zabezpečení v nemoci. Tento zákon se ale netýkal zemědělského dělnictva. „*Příspěvky dělníků na pojištění byly obligatorní (povinný průměrný roční příspěvek činil na počátku 20. století 16,50 K).*“²⁵

Zajímavostí je, že obsáhlá část zákona se týká organizačních otázek nemocenských pokladen a pouze do několika paragrafů byla vtěsnána samotná dávková část. Hned od počátku se nemocenské pojištění stalo nárokovým pojištěním a tuto podobu si zachovalo

²⁵ 1888. *libri* [online]. [cit. 2013-11-16]. Dostupné z: <http://www.libri.cz/databaze/dejiny/text/t74.html>.

dodnes. Na rozdíl od současné doby náležely z pojištění dávky léčebné a peněžité jako je bezplatné lékařské ošetřování, bezplatná pomoc při porodu, nemocenské při pracovní neschopnosti, které trvalo déle než 3 dny ve výši ne nižší než 60 % obvyklé denní mzdy, kterou určil správní úřad.

Paragraf 6, zákona č. 33/1888 stanovil: „*trvá-li nemoc déle tří dnů a je-li nemocný výdělkem neschopen, ode dne onemocnění za každý den příspěvek nemocenský ve výši 60 % v příslušném okresu soudním obvyklé denní mzdy obyčejných, povinnosti pojistné podléhajících dělníků. Podpora v nemoci má se poskytovat tak dlouho, pokud nemoc trvá, a neskončí-li se dříve, nejméně po dobu dvaceti neděl od početí nemoci, a sice vždy dodatečně po uplynutí jednoho týdnu.*“²⁶

Pokud hodnotíme tento zákon s odstupem času, můžeme jej popsat jako významnou sociální reformu a úspěšný politický čin. Přestože zákon byl neúplný a dávková část byla poměrně chudě vybavena, objevila se zde již hlavní věcná i peněžitá dávka v nemoci a v mateřství. Jako záporné je třeba hodnotit bezmeznou organizační roztříštěnost zákona a nedostatečné provádění pojištění, jelikož se zaměstnavatelé snažili obejít tento systém. I přes všechny nedostatky se nemocenské pojištění rychle šířilo. Díky neustálým změnám, které protahovaly celý proces, se šíření velice zpomalovalo a nakonec s příchodem první světové války byl přerušen.

3.4 Počátky 20. století

V tomto období došlo k vydání císařského nařízení č. 6/1917 říšského zákona, šlo pouze o dílčí novelu, která byla vyvolána znehodnocením měny a měla přizpůsobit výši nemocenské k růstu cen a mezd. Novela zavedla jedenáct mzdových tříd, podle nichž se určovala denní výše nemocenského a podpůrní doba byla prodloužena z 20 na 26 týdnů.

Ke zlepšení dávkové soustavy došlo v prvních letech vzniku samostatné Československé republiky zákony č. 268/1919 Sb. a č. 684/1920 Sb., jelikož nemocenské pojištění zahrnovalo všechny skupiny zaměstnanců pracujících za mzdu. Výjimkou byli jen státní a veřejní zaměstnanci, kteří patřili mezi zabezpečené díky svému nároku na plat v době nemoci.

V roce 1920 došlo k dokončení unifikace sociálně politických norem Rakouska-Uherska a byla uzákoněna jejich platnost na celém území Československé republiky. Již v říjnu tohoto roku přišel poslanec Johanis s návrhem nového zákona, který řešil otázku sociálního pojištění. Tento počín způsobil, že každá parlamentní politická strana přišla se

²⁶ ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. *80 let sociálního pojištění*. Brožura ČSSZ, 2004. s. 13.